Янчук Артем Олександрович,
радник Першого заступника
Голови Верховної Ради України,
доктор юридичних наук,
професор, Заслужений юрист України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8600-3469>
Yanchuk.artem@ukr.net

Єфремова Наталія Володимирівна
Кандидат юридичних наук,
доцент кафедри історії держави і права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2277-9361>
efremova.natalia.od@gmail.com

Конституціоналізація інституту народовладдя через призму верховенства права в умовах глобалізації

В сучасних умовах динамічного розвитку суспільних відносин, інтеграції України в загальноєвропейських правовий простір, сформованих загальносвітових тенденцій, спрямованих на наближення правових систем до єдиних вимог, умов та стандартів, особливого значення набувають питання трансформації, адаптації, вплив глобалізаційних процесів на розвиток конституційного права.

Всеосяжний, універсальний характер процесів глобалізації пов'язаний з їх оцінкою через призму поширення в планетарному масштабі на всі сфери соціальної дійсності, включаючи правову. Глобалізація в праві

ПРАВО

відображає, перш за все, якісні характеристики інтернаціоналізації, інтервенції (в тому числі взаємної) провідних правових систем, сучасності і на цій основі – наростання загального в нормативно-правовому житті сучасної цивілізації. Особливо важливо, що такого роду процеси є відображенням тенденцій юридизації, посилення правового нормування основних сфер соціальної дійсності в умовах переходу сучасної цивілізації до плюралістичної демократії, утвердження у всесвітньому масштабі цінностей індустріального суспільства, поступового «вростання» національних правових систем в єдину всесвітню правову систему, з одного боку, і виникнення в ХХІ столітті нових глобальних загроз людству у вигляді міжнародного тероризму, природних і техногенних катастроф, екологічної та енергетичної криз і т.д. – з іншого. Процеси глобалізації в праві об'єктивно потребують конституційної оцінки на рівні національних державно-правових систем, хоча в той же час не можна не враховувати, що вони природним чином – не тільки в силу глобальних наслідків, але і за самою своєю природою виходять за межі власне національних конституційно-правових систем¹.

Достатньо активно останнім часом досліджуються питання глобального конституціоналізму. Так, зокрема, дослідники наголошують, що формування глобального конституційного права, глобального публічного права є новою та революційною тенденцією у механізмі як міжнародного, так і національного правового регулювання. Зазначені процеси детермінуються та активізуються завдяки поглибленому та системному впливу глобалізації, інтернаціоналізації та багаторівневої міждержавної інтеграції на розвиток правових систем. Найважливіше місце

¹Гоша І.О. вплив глобалізації на розвиток конституційного права в контексті сучасних інтеграційних процесів // Інтеграційне право в умовах глобалізаційних процесів: концептуальні та методологічні підходи (до 60-річчя зав. каф. конст., адмін. та міжнар. права Маріупольськ. держ. ун-ту, д.ю.н., проф., акад. Укр. акад. наук, Заслуж. діяча науки і техн. України М.О. Баймуратова) / за ред. д.ю.н., проф., Заслуж. юриста України Ю.О. Волошина. – Одеса: Фенікс, 2015. – С. 54.

ПРАВО

у системі процесів міждержавної інтеграції займає трансформація та інтернаціоналізація національного конституційного права, що здійснюється під активним впливом глобалізації. Саме у цьому зв'язку появу глобального конституціоналізму можна визначити як новий системний феномен міжнародної та національних правових систем, який позитивно впливає як на розвиток національної держави, так і міжнародного співтовариства в цілому, детермінуючи позитивний розвиток усіх суб'єктів і акторів національних і міжнародної систем².

Конституційно-правове забезпечення процесів міждержавної інтеграції становить, по-перше, складну динамічну систему, що охоплює сукупність конституційно-правових норм, доктрин, засобів, реалізація яких дає змогу здійснювати міждержавну інтеграційну діяльність. По-друге, складовими цієї системи є не тільки конституційно-правові норми, що безпосередньо здійснюють регулятивну дію в межах конкретних правовідносин, а й конституційні норми-принципи, норми-дефініції, що визначають мету та завдання міждержавної інтеграційної діяльності. По-третє, процес конституційно-правового забезпечення процесів міждержавної інтеграції є цілеспрямованою нормотворчою та нормозастосовною діяльністю держави, її відповідних органів та суб'єктів, тобто в широкому розумінні – управлінською діяльністю. По-четверте, така діяльність має конституїтивно-правову базу та здійснюється на конституційних принципах і нормах міжнародного публічного права³.

Як зазначає Куян І.А. глобалізаційні процеси, поза сумнівом, справляють вплив на державу та суспільство і вимагають активізації і негативної-заперечливої функції суверенітету, і позитивної – функції

² Волошин Ю.О. Гармонізація правових систем в сучасній доктрині конституційного права в умовах європейської інтеграції: монографія / Ю.О. Волошин, І.О. Гоша; за заг. ред.. М.О. Баймуратова. – Одеса: Фенікс, 2013. – С. 43-44.

³ Волошин Ю.О. Зовнішня політика України в умовах європейської інтеграції: проблеми конституційно-правового забезпечення : моногр. / Ю.О. Волошин, С.В. Папаяні. – Одеса: Фенікс, 2015. – С. 86.

ПРАВО

розвитку держави і суспільства. Суверенітет держави є тим засобом, що утримує баланс інтересів індивідуального і колективного, публічного і приватного як на рівні національної держави, так і в царині міжнародних відносин. Зважаючи на складність і суперечливість сучасних тенденцій розвитку суспільства і держави, проблематика суверенітету, на нашу думку, ще довго не втратить своєї актуальності. У цьому плані перспективними для наукових досліджень будуть питання абсолютності, відносності, обмеженості, подільності щодо суверенітету, що підтверджує широку і глибоку необхідність і можливість вивчення суверенітету в майбутньому⁴.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття теорія суверенітету розвивається у нерозривному зв'язку з ідеєю глобалізації, що є закономірним з огляду на зміст і характер змін у всіх сферах життєдіяльності суспільства як на рівні окремої національної держави, так і в міжнародних масштабах⁵.

У сучасному світі конституційне право поряд з іншими традиційними науками змінюється, в тому числі і під впливом зовнішніх факторів, а, отже, перестає бути суто внутрішньою справою держави, що відображає загальні тенденції глобалізаційного розвитку, на чому неодноразово акцентували увагу українські і зарубіжні дослідники⁶.

⁴Куян І.А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект: монографія / І.А. Куян. – К.: ВЦ «Академія», 2013. – С. 558.

⁵Куян І.А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект: монографія / І.А. Куян. – К.: ВЦ «Академія», 2013. – С. 528.

⁶Див., зокрема: Стеценко С.Г. Глобалізація і право: національний вимір: Монографія // Стеценко С.Г., Васечко Л.О. – К.: Атіка, 2011. – 132 с.; Сорокин В.В. Юридическая глобалистика: Учебник. – Том 1. – М.: Юридлитинформ, 2010. – 400 с.; Блинов А.С. Национальное государство в условиях глобализации: контуры построения политико-правовой модели формирующегося глобального порядка / А.С. Блинов. – М.: МАКС Пресс, 2003. – 150 с.; Тодыка О.Ю. Народовластие в условиях глобализации: монография // О.Ю. Тодыка. Под ред. А. В. Петришина. – Х.: Право, 2005. – 386 с.; Шемшученко Ю.С. Теоретичні проблеми державознавства і правознавства в умовах глобалізації / Ю.С. Шемшученко // Національна держава і право в умовах глобалізації: зб. наук. Ст.. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – С. 3 ; Глобалізація і розвиток законодавства. Очерки / авт. Кол.: С.А. Боголюбов, В.Г. Вишняков, Н.Т. Доронина и др.; отв. Ред. Ю.А. Тихомиров, А.С. Пиголкин; Ин-т законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. – М.: НД «Городец», 2004. – 464 с.; Інтеграційне право в умовах глобалізаційних процесів: концептуальні та методологічні підходи (до 60-річчя зав. каф. конст., адмін. та міжнар. права Маріупольськ. держ. ун-ту,

Правові поняття початку XXI століття не відображають новацій, які стали реаліями сучасного світу. Конституційне будівництво перестало бути справою, яка входить у внутрішню компетенцію держави, тому в процесі сучасних конституційно-правових досліджень необхідно враховувати нові потреби та інтереси народу як суб'єкта конституційно-правових відносин⁷.

Одним з основних напрямків, які підлягають дослідженню в межах окресленої проблематики, безумовно, виступає народний суверенітет як стрижневий та первинний елемент формування політичної влади у державі, однією з провідних форм якого є інститут безпосереднього народовладдя та, відповідно, його конституціоналізація в умовах глобалізації.

Сучасний стан розвитку безпосереднього народовладдя, а також відчутні глобалізаційні та інтеграційні процеси, які впливають на нього, впевнено доводять, що без коригування окремих конституційних приписів подальший інституційний розвиток даного інституту є неможливим. Особливо гостро дана проблема постає в контексті наявного конституційного забезпечення відповідних питань та й загалом тексту Конституції, яким ми послуговуємося. Зокрема, В.М. Шаповал зазначає, що Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 року були фактично внесені зміни до Конституції України, причому в порядку, не встановленому в її розділі XIII. До того ж названий Закон був прийнятий за неналежною парламентською процедурою. Тому існує проблема легальності актуального конституційного тексту⁸.

З огляду на зазначене, виникає питання, а яка має бути форма такої конституціоналізації. Традиційно під юридичною основою, базисом

д.ю.н., проф., акад. Укр. акад. наук, Заслуж. діяч науки і техн. України М.О. Баймуратова) / за ред. д.ю.н., проф., Заслуж. юриста України Ю.О. Волошина. – Одеса: Фенікс, 2015. – 590 с., та ін.

⁷ Щербанюк О.В. Народний суверенітет і реалізація владоспроможності демократичної держави: монографія. Книга II / О.В. Щербанюк. Монографія. – К.: Логос, 2013. – С. 3.

⁸ Шаповал В.М. Виконавча влада (теоретичний і конституційний аспекти) / В.М. Шаповал. – К.: Москаленко О.М., 2016. – С. 3.

ПРАВО

конституціоналізації безумовно розуміється конституція, в якій акумульовано правові норми вищого порядку щодо всієї національної правової системи. З огляду на зазначене, традиційним способом конституціоналізації тих чи інших суспільних відносин є включення відповідних норм у текст конституції. Однак останнім часом вагому роль у конституційній модернізації, а, отже, і у конституціоналізації відповідних положень відіграє Конституційний Суд України, як єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні який надає офіційне тлумачення нормам Основного Закону України, а також встановлює відповідні правові позиції.

Завдяки відповідним напрямкам – безпосередньому включенню у текст Основного Закону України або ж конституціоналізації відповідних суспільних відносин через рішення Конституційного Суду і відбувається конституціоналізація інституту безпосереднього народовладдя.

Детермінуючи процес конституціоналізації відповідних положень, по суті здійснюється модернізація інституту народовладдя. Досліджуючи питання використання даного інституту як способу реалізації «волі народу» доцільно звернутися до позицій науковців. Так, Ф.А. Хайєк зазначав, що «обраний нами конкретний процес з'ясування того, що ми називаємо волею народу, спричиняє наслідки, які практично не мають відношення до чогось вартого назви «спільної волі» будь-якої істотної частини населення»⁹. А О. Петришин наголошував, що народ якомога повнішою мірою повинен сам управляти собою шляхом прямої демократії, оскільки механізм представництва може використовуватися і для обмеження участі й

⁹ Хайєк Ф. А. Право, законодавство та свобода: Нове викладення широких принципів справедливості широких принципів справедливості та політичної економії: В 3-х т. Т. 3.: Політичний устрій вільного народу / Хайєк Ф. А.; Пер. з англ. – К. : Сфера, 2000. – С. 11.

ПРАВО

контролю народу за здійсненням влади обраними представниками, збереження їх повноважень¹⁰.

З огляду на зазначене, варто присвятити увагу дослідженню шляхів модернізації конституційно-правового забезпечення питань народовладдя. Так, українські дослідники наголошують, що в умовах конституційної модернізації слід виходити з того, що народовладдя є сутністю конституційного ладу, а інтереси народу і конституційного ладу повинні бути тотожними поняттями¹¹.

Звертаючись до конституціоналізації як одного з інструментів модернізації народовладдя, варто зазначити, що сучасні дослідники все частіше починають звертатися до проблематики конституціоналізації суспільних відносин, зазначаючи, що даний процес нерозривно пов'язаний з діяльністю конституційних судів, які так чи інакше, впливають на процес конституціоналізації суспільних відносин з урахуванням правової системи тої чи іншої держави, типу правової сім'ї, національних та інших особливостей.

Так, зокрема, Н.В. Бочарова наголошує на тому, що конституціоналізація не припиняється з прийняттям, змінами або доповненням текстів конституцій. Як правове явище сучасна конституціоналізація вперше знайшла своє виявлення у рішеннях органів конституційного контролю Франції та Німеччини у 70-90 рр. XX століття. У своїй діяльності органи конституційного контролю, перш за все, конституційні суди, стали важливими суб'єктами формування

¹⁰ Петришин О. Народовладдя як фундамент демократичної, правової, соціальної держави / О. Петришин // Вісник Академії правових наук України (Збірник наукових праць). – Х., 2009. – № 4 (59). – С. 25.

¹¹ Щербанюк О. В. Народний суверенітет у теорії політико-правових вчень: історична школа: монографія. Книга I / О. В. Щербанюк. – К. : Логос, 2013. – С. 129.

ПРАВО

конституційного простору і розвитку правових систем. Правові позиції конституційних юрисдикційних органів стали дієвим інструментом конституціоналізації, тобто суттєвого підвищення ролі і значення конституційних принципів і норм у правовій системі, суспільно-політичному та державницькому житті, формуванні конституційно-правового світогляду¹². По суті конституціоналізація призводить до поступового насичення конституційними нормами та принципами усіх сфер соціально-правового буття.

Наведений процес свідчить, що окрім традиційного способу конституціоналізації певних суспільних відносин, зведення їх у ранг найвищого юридичного порядку, останнім часом все частіше використовується і інший спосіб конституціоналізації. Так, сьогодні Україна постала перед проблемою модернізації конституційної системи (конституційної модернізації¹³), яка особливо гостро стосується відносин громадян та владних інститутів.

У конституційній модернізації не остання роль належить єдиному органу конституційної юрисдикції – Конституційному Суду України, який вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції. Забезпечуючи таку модернізацію він об'єктивно впроваджує нову для України систему цінностей, засновану на ідеології правової держави і верховенства права. По суті всеохоплююча, системна конституціоналізація, що проводиться Конституційним Судом покликана максимально наблизити чинні конституційно-правові норми до реального стану суспільних відносин.

¹² Бочарова Н.В. Конституціоналізація інтелектуальної власності в умовах інформаційного суспільства і економіки знань: монографія / За ред. М.О. Баймуратова / Н.В. Бочарова. – Дніпро: Інновація, 2019. – С. 185-186.

¹³ Детальніше про ідею конституційної модернізації» див. напр.: Янчук А.О. Конституційна модернізація, або окремі аспекти верховенства права в українській правовій системі / А.О. Янчук // Правничий вісник Університету «КРОК» / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Вип. 8. – К., 2011. – С. 36-41; Альберт Езеров Перспективы модернизации Конституции // Юридическая практика. – № 37 (559). – 9 сентября 2008 года. – С. 14;

Саме тому в наукових колах все частіше лунають дискусії про необхідність вивчення та аналізу модернізаційного потенціалу Конституційного Суду України. На нашу думку, таке дослідження має будуватись не на безвідносних, вибіркових аспектах діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції, а в першу чергу на емпіричному матеріалі, що дозволить системно дослідити таку проблематику не тільки з точки зору позитивістського праворозуміння, а й врахувати існуючий досвід взаємозв'язку та взаємовпливу права і моралі, закону і моралі, національних особливостей, звичаїв, традицій та фундаментальних правових принципів, норм тощо.

Питання модернізації відносин між громадянами та владними інститутами в контексті розвитку інституту народовладдя в конституційному праві актуальне в руслі правових позицій Конституційного Суду України, у тому числі, і стосовно утвердження конституційного принципу верховенства права. В українській науці цим питанням присвячували свої праці такі дослідники, як Козюбра М.¹⁴, П. Ткачук¹⁵, Рабінович П.¹⁶, Щербанюк О.¹⁷, Шевчук С.¹⁸, та інші¹⁹, які зосереджували свою увагу на проблемах становлення і розвитку інституту народовладдя, української доктрини верховенства права, вплив верховенства права на становлення, розвиток та застосування інституту

¹⁴ Козюбра М. Принцип верховенства права і конституційна юрисдикція / М. Козюбра // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 4. – С. 24-32.

¹⁵ Ткачук П. Застосування принципу верховенства права судами конституційної та загальної юрисдикції / П.Ткачук // Вісник Конституційного Суду України. – 2005. – № 5. – С. 94-101.

¹⁶ Рабінович П. Верховенство права в інтерпретації Конституційного Суду України / П. Рабінович // Юридичний вісник України. – 2006. – № 4(552). – 28 січня - 3 лютого. – С. 8-9.

¹⁷ Щербанюк О. Проблема реалізації народного суверенітету в умовах конституційної модернізації / О. Щербанюк // Право України. – 2012. – № 9. – С. 291-301.

¹⁸ Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук. – 2-ге вид. – К. : Реферат, 2010. – 640 с.

¹⁹ Селивон Н. Реализация принципа верховенства права в практике Конституционного Суда Украины / Н.Селивон // Конституционное правосудие в новом тысячелетии: Альманах. – Ереван, 2004. – С. 79-88; Фуллер Лон Л. Мораль права / Фуллер Лон Л.; Пер. з англ. – К. : Сфера, 2004. – 232 с.;

Тодика О. Ю. Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства: Монографія / За ред. О. В. Петришина, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України. – Х. : Право, 2007. – 480 с.

ПРАВО

безпосереднього народовладдя, інтерпретації інституту народовладдя та принципу верховенства права в актах Конституційного Суду України, його застосуванню судами різних юрисдикцій.

Сучасне українське суспільство стоїть перед проблемою побудови не бюрократичної поліцейської держави, а держави конституційної, у якій пануватиме Основний Закон, визнаватимуться і гарантуватимуться конституційні права і свободи громадян України. На цьому шляху перешкодою стоїть конституційний нігілізм влади і правовий інфантилізм більшості громадян, який руйнує всі спроби окремих державних діячів та політичних сил налагодити нормальне конституційне життя Українського народу. Звідси випливає, що осмислення української конституційної дійсності з позицій народовладдя може відбуватися лише через призму принципу верховенства права, який має стати об'єктом усвідомлення не лише для фахівців, але й для простих громадян, від яких у кінцевому рахунку залежать зміни у суспільстві та державі.

Між тим, саме навколо українських конституційних цінностей, традицій реалізації та застосування інституту безпосереднього народовладдя ведеться основна духовна боротьба між новим і старим правовим укладом нашого життя, між правовими знаннями та правовим невіглаством, між правом та безправ'ям і т.д. Є очевидним, що вплив українського національного колориту на утвердження інституту народовладдя має спиратись на принцип верховенства права, українську історію, традиції, національну самобутність та менталітет. Це, на нашу думку, вимагає від суспільства підвищення рівня «сакралізації» конституційного інституту народовладдя, бо без цього не можна сформувати конституційну ідеологію та внести практичні зміни в наше конституційне життя.

Виходячи із наведеного необхідно дослідити питання конституційної модернізації інституту народовладдя в контексті національного ґрунту

ПРАВО

усвідомлення верховенства права через призму вітчизняної філософії, літератури, культури, виокремлення рішень Конституційного Суду України як основної зовнішньої форми інтерпретації конституційних положень про народовладдя та виразу верховенства права в його національному вимірі та відхід від догматичних уявлень про народовладдя як продукт діяльності системи державних органів, актуалізація уваги на конституціоналізмі як основному механізмі цього інституту.

Останнім часом відбувається переосмислення всіх фундаментальних філософських, культурних, літературних цінностей. Дане переосмислення відбувається на ґрунті домінування ідей природного права: рівності, справедливості, гуманності, довіри тощо, які є складовими елементами доктрини верховенства права.

Дана тенденція завдячує, в тому числі, закріпленню на конституційному рівні принципу народного суверенітету (стаття 5 Конституції України), що стало поштовхом до впровадження його сутності в національну культуру, літературу, філософію.

Сформований протягом десятиліть радянської доби стереотип інституту народовладдя як діяльність Рад народних депутатів²⁰ або ж взагалі як атрибуту чогось далекого, неосяжного, міфічного, на жаль, і сьогодні є домінуючим. Тому мало хто з громадян надає цьому терміну більш-менш вагомого значення, розрізняє його з-поміж інших вживаних правниками та політиками термінів.

При цьому, варто зазначити, що як уже наголошувалося вище, відхід від усталеного розуміння інституту народовладдя можливий виключно через призму верховенства права та природно-правової школи права. Так,

²⁰ Див. напр.: Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки була прийнята позачерговою сьомою сесією Верховної Ради Української РСР девятого скликання 20 квітня 1978 року // Історія української Конституції / Упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. – К. : Право, 1997. – С. 256; А. О. Янчук Безпосереднє здійснення влади народом в Україні (конституційноправовий аналіз) : Монографія. – К. : ТОВ «Друкарня Рута», 2014. – С. 39-40.

ПРАВО

уже сьогодні українські філософи, літератори, культурологи тощо здійснюють чималий вплив на формування національного колориту принципу верховенства права. Достатньо згадати таких визначних громадських і наукових діячів, як І. Дзюбу, О. Костенка, М. Поповича, С. Кримського, та інших²¹, які формують національне уявлення про ідеї свободи, рівності, справедливості, гуманності, а, отже, змістовніше та постійніше ніж будь-яка нормативно-владна діяльність утверджують в думках, діях та вчинках громадян високі ідеали верховенства права.

В Україні засади верховенства права закріплено в Основному Законі держави та конкретизовано в правових позиціях Конституційного Суду України, в чинному законодавстві. На жаль, в українській юридичній науці немає достатньо обґрунтованих концепцій та практик застосування верховенства права в різних галузях і сферах правового життя. Саме тому позиції Конституційного Суду України в даних питаннях є особливо важливими та актуальними.

В Україні засади народовладдя та верховенства права закріплено в Основному Законі держави та конкретизовано в правових позиціях Конституційного Суду України, в чинному законодавстві. На жаль, в українській юридичній науці немає достатньої кількості обґрунтованих концепцій та практик застосування інституту народовладдя через призму верховенства права в різних галузях і сферах правового життя. Саме тому позиції Конституційного Суду України в даних питаннях є особливо важливими та актуальними і впродовж тривало часу використовуються для прийняття тих чи інших рішень. В даному контексті цікавими і актуальними можуть стати рішення і правові позиції Суду, що ґрунтувалися на принципі

²¹ Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу: Монографія. – К.: Атіка, 2008. – 352с.; Попович М. Червоне століття. – К.: АртЕк, 2007. – 888 с.; Касьянов Г. Україна 1997-2007: нариси новітньої історії. – К.: Наш час, 2008. – 432с. ; Похльовська О. Є. Я. Ave, Europa! – К: Університетське вид-во „Пульсари“, 2008. – 653с. ; Кримський Сергій Борисович. Ранкові роздуми / Тетяна Акулова (відп.ред.). — К. : Майстерня Білецьких, 2009. — 115с.

верховенства права чи його окремих складових, зокрема, Рішення Конституційного Суду України від 2 грудня 2004 року № 15-рп/2004²², від 12 січня 2010 року № 1-рп/2010²³, від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007²⁴, від 20 грудня 2017 року № 2-рп/2017²⁵, від 11 червня 2020 року № 7-рп/2020²⁶ тощо. В процесі досліджуваної проблематики не можна також оминати увагою і рішення Конституційного Суду, в яких конституціоналізувалися, модернізувалися ті чи інші положення, присвячені інституту народовладдя і безпосереднього народовладдя як його складника, серед яких, можна назвати, зокрема, такі як: рішеннях від 26 лютого 1996 року № 1-рп/98²⁷, від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000²⁸, від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001²⁹,

²² Рішення Конституційного Суду України від 2 грудня 2004 року № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) // Офіційний вісник України від 26.11.2004 - 2004 р. – № 45. – Ст. 41.

²³ Рішення Конституційного Суду України від 12 січня 2010 року № 1-рп/2010 у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю "Міжнародний фінансово-правовий консалтинг" про офіційне тлумачення частини третьої статті 99 Цивільного кодексу України // Вісник Конституційного суду України. – 2010. – № 2. – С. 7.

²⁴ Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 29, 36, частини другої статті 56, частини другої статті 62, частини першої статті 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 статті 71, статей 98, 101, 103, 111 Закону України "Про Державний бюджет України на 2007 рік" (справа про соціальні гарантії громадян) // Офіційний вісник України від 27.07.2007. – 2007. – № 52. – Ст. 138.

²⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України "Про вищу освіту" від 20 грудня 2017 року № 2-рп/2017 // Офіційний вісник України від 02.03.2018 – 2018 р. – № 18, стор. 71.

²⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України від 11 червня 2020 року № 7-рп/2020 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/v007p710-20>

²⁷ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про вибори народних депутатів України) від 26 лютого 1998 року № 1-рп/98 1-рп/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 23. – С. 93.

²⁸ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою) від 27.03.2000 р., № -рп/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 30. – С. 153.

²⁹ Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України у справі щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про

від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005³⁰, від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008³¹, від 15 жовтня 2008 року № 23-рп/2008³², від 18 жовтня 2000 року № 11-рп/2000³³, від 13 грудня 2001 року № 18-рп/2001³⁴, від 18 червня 2002 року № 12-рп/2002³⁵, від 26 квітня 2018 року № 4-рп/2018³⁶ та ін. Проте формально Конституційний Суд України не бере участі у формуванні доктрини чи правового забезпечення інституту народовладдя.

проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) від 19.04.2001 р., № 4-рп/2001 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 28. – С. 109.

³⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Підгорної Валентини Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) від 05.10.2005 р., № 6-рп/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 41. – С. 31.

³¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 5, статті 69, частини другої статті 72, статті 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі) від 16.04.2008 р., № 6-рп/2008 // Вісник Конституційного Суду України. – 2008. – № 3. – С. 15.

³² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 частини першої статті 106 Конституції України (справа про проголошення Президентом України всеукраїнського референдуму за народною ініціативою) від 15.10.2008 р., № 23-рп/2008 // Вісник Конституційного Суду України. – 2009. – № 1. – С. 8.

³³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями народних депутатів України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 8, 11, 16 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (справа про свободу утворення профспілок) від 18 жовтня 2000 року № 11-рп/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 43. – С. 131.

³⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу четвертого статті 2, частини другої статті 6, частин першої, другої статті 10 Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (справа про молодіжні організації) від 13 грудня 2001 року № 18-рп/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 51. – С. 466.

³⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 140 Конституції України (справа про об'єднання територіальних громад) від 18 червня 2002 року № 12-рп/2002 // Вісник Конституційного Суду України. – 2002. – № 3. – С. 31.

³⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про всеукраїнський референдум" від 26 квітня 2018 року № 4-рп/2018 // Вісник Конституційного Суду України. – 2018. – № 3. – С. 94.

ПРАВО

Ідея народного суверенітету завжди була і є пріоритетним напрямком розвитку будь-якої сучасної цивілізованої держави, незалежно від форми правління та політичного устрою. Водночас різні держави користуються різними механізмами для досягнення цієї мети. Одні механізми виправдовують себе та стають основними при реалізації та забезпеченні відповідних індивідуальних та колективних прав громадян, інші – відходять як малоефективні.

У частині другій статті п'ятої Конституції України закріплено, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. У розвиток цих положень Основний Закон закріплює цілу низку політичних прав громадян, які деталізуються у законодавчих актах, що передбачають способи їх реалізації. Як зазначають сучасні дослідники, по суті, політичні права, будучи похідними від принципу народного суверенітету, закріпленого в статті 5 Основного Закону, визначає гарантовану можливість для громадян України брати участь у здійсненні безпосереднього народовладдя, державної влади, місцевого самоврядування і публічної влади в АР Крим. Здійснення цих конституційних прав легітимізує можливість громадян України використовувати потенціал безпосередньої, представницької та парципаторної демократії або ж демократії для забезпечення політичної участі в управлінні державними справами і здійснення місцевого самоврядування³⁷.

На нашу думку, основним механізмом забезпечення і реалізації принципу народного суверенітету є теорія і практика конституціоналізму, заснована на ідеях правової держави і верховенства права.

В науці конституціоналізм розглядається як суспільно-політична система, яка обмежує владне свавілля та визначає гарантії прав людини та основоположних свобод. У вузькому значенні конституціоналізм

³⁷ Федоренко В.Л. Конституційні права і свободи людини та їх гарантування й захист в Україні: монографія / В.Л. Федоренко. – Київ: Видавництво Ліра, 2020. – С. 50-51.

ПРАВО

втілюється у діяльності органів конституційної юстиції по перевірці правових актів органів публічної влади на предмет їх конституційності³⁸. Саме такі властивості конституціоналізму як обмеження владного свавілля, визначення гарантій прав та основоположних свобод людини через перевірку Конституційним Судом України правових актів органів влади на предмет їх конституційності дозволяє віднести конституціоналізм до основного механізму побудови в Україні народовладдя, забезпечення його форм та механізмів.

Отже, конституціоналізм як явище та конституціоналізація як процес є пріоритетними механізмами побудови в Україні народовладдя, що забезпечується, в тому числі, перевіркою Конституційним Судом України правових актів органів влади на предмет їх відповідності загальним постулатам верховенства права.

³⁸Савчин М.В. Конституціоналізм, демократія і державний суверенітет // Конституція і народний суверенітет в Україні: проблеми теорії і практики реалізації. Збірка наукових праць / За заг. ред. Кампа В.М., Савчина М.В. – К., 2008. – С. 104.